

Undervisningsforløb:

Lokalhistoriske kildepakker – Vanløse (Boligforhold og levevilkår)

Lærervejledning – erindringer

Om materialet

Disse erindringsuddrag omhandler alle temaet: *Boligforhold og levevilkår*. Erindringerne stammer fra Stadsarkivets samling af pensionisterindringer fra 1969 og 1995 og er skrevet af Astrid Dewulff, Lisa Berdal, Knud Olsen og Else Bonin. Deres fortællinger giver et personligt indblik i levestandarden i Vanløse i begyndelsen og første halvdel af 1900-tallet, og kan sammenholdes med andre kildetyper.

Materialets omfang er meget fleksibelt. Som lærer kan man tilpasse det sin historieundervisning og enten vælge at arbejde med de lokalhistoriske kilder i en kortere periode, eller lade materialet danne rammen om et længere forløb. På samme måde kan læreren frit vælge hvor meget man ønsker at fokusere på de historiske strømninger og deres påvirkning på lokalområdet således, at der perspektiveres mellem den lille og den store historie.

Erindringerne kan tilgås i deres oprindelige form, men da disse kan være meget teksttunge, er de derfor bearbejdet og inddelt i tematiske uddrag til brug for eleverne. På den måde fremstår erindringerne mere overskuelige og tilgængelige. Hvis erindringen oprindeligt er håndskrevet, står dette uddrag sammen med det transskriberede. Læreren kan her vælge, hvorvidt eleverne skal prøve kræfter med den håndskrevne del. Hvis erindringen oprindeligt er maskinskrevet, er det denne udgave der er benyttet. I erindringsuddragene kan man finde henvisning til sidetal på de originale erindringer i transskriberet eller maskinskrevet udgave.

Som lærer kan man vælge, at klassen arbejder med det samme uddrag, eller man kan fordele dem mellem eleverne, så de arbejder med hver deres. På den måde kan eleverne enten undersøge, hvordan det samme uddrag kan besvare flere historiske spørgsmål eller de kan få forskellige perspektiver på det samme tema. Nedenfor er der vejledning til, hvordan man kan tilgå opgaverne.

Fakta

Målgruppe: Grundskolen

Klassetrin: 6., 7., 8., 9., 10.

Kompetenceområde: Kildearbejde

Fag: Historie

Omfang: Varierende

Materialets opbygning - Boligforhold og levevilkår

Materialet er inddelt i fire faser, hvor læreren frit kan vælge hvor meget tid, der skal afsættes til hver:

1. Forforståelse og mindmap
2. Undre- og undersøgelsesspørgsmål
3. Kildearbejde: erindring, officielle dokumenter, fotos o. lign.
4. Besvarelse af undersøgelsesspørgsmål, vurdering af kilders brugbarhed og evt. udarbejdelse af produkt.

Forforståelse og mindmap

Individuelt skal eleverne udarbejde et mindmap med de ord, de forbinder med temaet *Boligforhold og levevilkår*. Efterfølgende skal de gå sammen med en makker eller to og sammenligne deres ord med hinanden samt notere eventuelle "nye" ord. Her kan læreren vælge i hvor høj grad, eleverne skal argumentere for deres valg af ord. Øvelsen har til hensigt at igangsætte elevernes refleksion over temaet og dermed spore dem ind på de underemner, der kunne være relevante at arbejde videre med i forbindelse med deres undre- og undersøgelsesspørgsmål.

Undre- og undersøgelsesspørgsmål

På baggrund af deres mindmap skal eleverne i grupper á 2-3 udarbejde 3-5 undrespørgsmål med udgangspunkt i deres ord. Har de fx skrevet "toilet" som et af ordene kunne spørgsmålet lyde: "Hvor gik folk på toilettet i gamle dage?". Elevernes ord kan dermed være med til at stilladsere deres undrespørgsmål. Efterfølgende bliver undrespørgsmålene fremlagt i plenum, hvorefter grupperne i samarbejde med læreren udarbejder deres undersøgelsesspørgsmål. Læreren kan stille uddybende spørgsmål til eleverne, der kan hjælpe deres undersøgelsesspørgsmål på vej, såsom: "Hvorfor undrer I jer over det?" eller "Hvad vil I gerne vide mere om?". Hvis vi bruger eksemplet med ordet "toilet" kunne et undersøgelsesspørgsmål lyde: "Hvad betød toiletforholdene for menneskers levevilkår i begyndelsen af 1900-tallet?".

Undersøgelsesspørgsmålene er en gennemgående rød tråd i materialet. Eleverne skal forsøge at besvare deres spørgsmål vha. erindringen samt de øvrige kildetyper, der inddrages. Øvelsen i at vurdere kildernes brugbarhed i forhold til besvarelsen er derfor helt central. Her er det vigtigt at understrege, at undersøgelsen ikke har fejlet, hvis eleverne ikke kommer frem til et entydigt svar på deres spørgsmål. Det er en historiefaglig pointe i sig selv, at der kan være forskellige svar, eller at der i besvarelsen må være et element af fortolkning, da det er de svar kilderne giver. I arbejdet med undersøgelsesspørgsmålet er det vigtigt, at læreren løbende samler op på elevernes arbejde efter hver undervisningsgang. Læreren kan spørge ind til, hvor langt de enkelte grupper er nået, og hvis der er nogle grupper, man ikke når, skal de skrive ned, hvad status er på deres arbejde. Det skal være tydeligt for eleverne hvilke svar, de løbende får på deres undersøgelsesspørgsmål, når de arbejder med kilderne. Her kan læreren stille 5 spørgsmål, der både går på kildernes indhold ("Hvilke oplysninger har I fået?", "Er oplysninger troværdige?") og på arbejdsprocessen ("Hvad har I gjort for at...?", "Hvilke udfordringer har I mødt, når

I...?"). På den måde kommer eleverne både til at reflektere over kildernes indhold, deres egen undersøgelsesproces samt de to ting i forhold til hinanden.

At udarbejde et historiefagligt undersøgelsesspørgsmål kan være komplekst for eleverne og derfor er det også helt op til læreren, i hvor høj grad eleverne skal støttes i arbejdet, eller om de skal have udleveret et formuleret spørgsmål. Som alternativ kan klassen samarbejde om at udarbejde en pulje af undersøgelsesspørgsmål, som grupperne derefter selv vælger at arbejde videre med. På den måde kan man have en fælles dialog om hvad et godt spørgsmål er og flere grupper kan sagtens arbejde med samme spørgsmål.

Kildearbejde: erindring, officielle dokumenter, fotos o. lign.

Efter eleverne har udarbejdet deres undersøgelsesspørgsmål skal de arbejde med erindringsuddraget. Efter de har læst uddraget, skal de udfylde nogle punkter med faktuelle oplysninger om erindringen. Oplysningerne har det til hensigt at tydeliggøre, at de hændelser, erindringen formidler er beskrevet med en stor tidslig afstand. Det er derfor vigtigt at eleverne er opmærksomme på dette aspekt, når de arbejder med erindringen. Derudover skal eleverne også reflektere over ord, der er ukendte for dem, men som de må kende for at få et større udbytte af erindringen.

De efterfølgende spørgsmål skal støtte elevernes refleksion i forhold til de oplysninger, kilden formidler. Derudover skal eleverne overveje, hvilken betydning det tidslige aspekt kan have for kildens brugbarhed. Som en kontrast til erindringens meget personlige historieformidling skal eleverne også arbejde med mere kommunale faktuelle dokumenter. Det kan være forskelligt fra erindring til erindring, hvilke øvrige kildetyper der arbejdes med. Det afhænger af kildens indhold, hvorvidt det giver mening at arbejde med politiets mandtal og registerblade eller oplysninger fra begravelsesprotokoller. På samme måde er der nogen erindringer, der ligger op til, at eleverne inddrager billedmateriale i deres arbejde, mens andre erindringer ikke er så oplagte. Arbejdet med disse kilder

lægger op til, at eleverne skal krydstjekke erindringens oplysninger med de samtidige kommunale dokumenter. Et andet aspekt, som læreren kan gøre eleverne opmærksomme på er, at disse dokumenter er skabt i den periode, som de skildrer, modsat erindringen, der er skabt med langt større tidslig afstand. I forlængelse heraf kan man også arbejde med elevernes forståelse af kilders forskellige funktion, og den betydning det kan have for kildearbejdet.

Politiets registerblade?

I dag har vi alle sammen et CPR-nummer, der er vores helt eget. Inden vi fik det det, havde folkeregisterkort og før det, brugte politiet fra 1890-1923 registerbladene til at registrere alle københavnere over 10 år.

Du kan læse mere om politiets registerblade her: [Politiets registerblade - Københavns Stadsarkiv \(kbharkiv.dk\)](https://kbharkiv.dk/politiets-registerblade)

I arbejdet med mandtal, registerblade og begravelsesprotokoller møder eleverne autentisk kildemateriale, som ikke er teksttungt. Igennem elevernes fortolkning af disse kilders få oplysninger, opnår de en stor historiefaglig indsigt. Kildernes informationer er begrænsede, og eleverne må derfor udfylde de tomme pladser og dermed benytte deres forforståelse i undersøgelsen. I arbejdet med de forskellige kildetyper får eleverne trænet deres kompetencer i at undersøge kilder og sammenholde deres oplysninger, for på den måde at udlede et mere nuanceret resultat. Derudover vurderer eleverne de øvrige kildetyper brugbarhed i forhold til at besvare deres undersøgelsesspørgsmål.

Politiets mandtal?

Politiets mandtal er skemaer, hvor Københavns befolkning blev registreret fra 1865-1923. Mandtallene blev ført to gange om året, i maj og november og er inddelt efter adresse. På den måde kan de fortælle om de forskellige gader og kvarterers beboere i København i gamle dage.

Du kan læse mere om politiets mandtal her: [Politiets Mandtaller - Københavns](#)

Evaluering - besvarelse af undersøgelsesspørgsmål, vurdering og produkt

Som afslutning på forløbet skal eleverne forsøge at besvare deres undersøgelsesspørgsmål. Som nævnt er det vigtigt, at eleverne er klar over, at de måske ikke kan give et entydigt svar på deres spørgsmål, men at deres svar også kan indeholde en grad af fortolkning og troværdige gisninger. Helt centralt i elevernes besvarelse er, at de argumenterer for, hvorfor de pågældende kilder er brugbare, eller ej. Samt at deres besvarelser skal kunne forklares vha. kildematerialet.

Hvorvidt eleverne skal producere et produkt eller præsentere deres resultater af undersøgelsesspørgsmålet som en evaluering er helt op til læreren. Afhængig af klassetrin kan man arbejde projektorienteret og problemorienteret med spørgsmålet og kilderne, der præsenteres for klassen. Man kan også arbejde mere scenariebaseret, hvor eleverne dramatiserer eller præsenterer en hændelse fra erindringen. Ønsker man at inddrage lokalområdet endnu mere kunne denne hændelse også danne grundlag for en præsentation af lokalområdet på den tid, hvor hændelsen udspillede sig. Da den centrale kilde i dette materiale er en erindring, kan man også bede eleverne om at skrive deres egne erindringer med udgangspunkt i samme tema: *Boligforhold og levevilkår*. Afslutningsvis kunne eleverne præsentere eller læse deres erindringer op for hinanden og tale om, hvordan de var anderledes end pensionisterindringen og hvordan det tidslige aspekt påvirker erindringen som kilde. Erindringen kunne evt. ledsages af relevant billedmateriale. De øvrige kilder som mandtal, registerblade, begravelsesprotokoller og fotos kunne også inddrages, hvor eleverne skulle "oversætte" kilderne til moderne sprog, for derefter at skrive deres egne eller få deres forældre til det.

Eleveopgaver til erindringer om boligforhold og levevilkår

Astrid Dewulff, Lisa Berdal, Knud Olsen og Else Bonin skrev deres erindringer, da de var pensionister i henholdsvis 1969 og 1995. I erindringerne fortæller de om deres barndom og opvækst på Vesterbro i begyndelsen og første halvdel af 1900-tallet. I uddragene fokuseres der på temaet: *Boligforhold og levevilkår*.

1. Inden du går i gang med at læse erindringen, skal du lave et mindmap. I midten af dit mindmap skriver du *Boligforhold og levevilkår* og rundt om skriver du alle de ord, du forbinder med temaet. Når du har skrevet alle de ord du kunne komme i tanke om, skal du udveksle ord med en kammerat. Får du nye ord, skriver du i dit mindmap.
2. Parvis skal I nu vælge nogle af ordene fra jeres mindmap, og ud fra dem skrive 3-5 undrespørgsmål.
3. Ud fra jeres undrespørgsmål, skal I nu udarbejde et undersøgelsesspørgsmål, som I skal forsøge at få besvaret vha. en af erindringerne og de andre kilder.
4. Når I har skrevet jeres spørgsmål, skal I læse et uddrag af en af erindringerne, hvor de beskriver en begivenhed. Bagefter skriver I disse kildeoplysninger:
 - Kilde: Hvilken type kilde er det?
 - Navn/årstal: Hvem har skabt kilden og hvornår? Hvad ved vi om kildens afsender?
 - Hvilken hændelse/begivenhed handler dit uddrag om?
 - Hvornår tror du hændelsen er sket?
 - Er der ord, du ikke kender?

Astrid Dewulff - erindring 1272, 1969

Efter, I har noteret kildeoplysningerne, arbejder I med spørgsmålene her:

1. Hvad synes du Astrids erindring fortæller om boligforholdene og levevilkårene Vanløse, da hun var barn?
2. Hvilket indtryk får du af Astrids opvækst og hvilket indtryk får du af Vanløse gennem hendes erindring?
3. Find eksempler i erindringen på hvordan du synes boligforholdene har forandret sig fra dengang og til i dag? Find også eksempler på hvordan du synes Vanløse har forandret sig. Hvorfor tror du der er sket forandringer?
4. Beskriv med få stikord hvordan du forestiller dig Vanløse har set ud i begyndelsen af 1900-tallet.
5. Brug dine stikord til at finde fotos kbhbilleder.dk. Find de fotos, som du synes bedst kan besvare dit undersøgelsesspørgsmål.
6. Find kildeoplysningerne frem. Hvornår er kilden skrevet og hvornår foregår de hændelser, Ingeborg skriver om? Er hun tæt på eller langt fra i tid i forhold til de hændelser, hun beskriver? Hvad synes du det betyder for kildens brugbarhed?
7. Besvar jeres undersøgelsesspørgsmål ved hjælp af de fire kilder: erindring, mandtal, registerblad og fotos. I jeres besvarelse skal I også vurdere, om kilderne er brugbare. Hvorfor/hvorfor ikke?

Lisa Berdal – erindring 642, 1995

Efter, I har noteret kildeoplysningerne, arbejder I med spørgsmålene her:

1. Hvad synes du Lisas erindring fortæller om boligforholdene og levevilkårene i Vanløse, da hun var barn?
2. Hvilket indtryk får du af Lisas opvækst og hendes familie? Hvilket indtryk får du af bydelen Vanløse gennem hendes erindring?
3. Lisa skriver, at hendes familie nok har tilhørt den højere middelklasse. Hvad tror du, det betyder? Find eksempler i erindringen, der viser dette.
4. Find eksempler i erindringen på hvordan du synes boligforholdene har forandret sig fra dengang og til i dag? Find også eksempler på hvordan du synes Vanløse har forandret sig. Hvorfor tror du der er sket disse forandringer?
5. I sin erindring nævner Lisa forskellige steder i Vanløse. Lav en liste med stederne i Vanløse.
6. Gå på kbhbilleder.dk og brug din liste til at finde billeder af Vanløse. Vælg dem ud, som du synes passer bedst til det indtryk, du har fået af Vanløse gennem erindringen og som bedst kan bruges til at besvare dit undersøgelsesspørgsmål.
7. Find jeres kildeoplysninger frem. Hvornår er kilden skrevet og hvornår foregår de hændelser, Poul skriver om? Er han tæt på eller langt fra i tid i forhold til de hændelser, han beskriver? Hvad synes du det betyder for kildens brugbarhed?
8. Besvar jeres undersøgelsesspørgsmål ved hjælp af kilderne: erindring og fotos. I jeres besvarelse skal I også vurdere, om kilderne er brugbare. Hvorfor/hvorfor ikke?

Knud Olsen - erindring 674, 1995

Efter, I har noteret kildeoplysningerne, arbejder I med spørgsmålene her:

1. Hvad synes du Knuds erindring fortæller om boligforholdene og levevilkårene i Vanløse, da han var barn?
2. Hvilket indtryk får du af Knuds opvækst og hans familie? Hvilket indtryk får du af bydelen Vanløse gennem hans erindring?
3. Knuds mor siger til Knud og hans bror, at de ikke må bytte deres mad med andre. Hvorfor tror du, at de ikke må det? Hans mor går også meget op i, at de skal se ordentlige ud. Hvorfor tror du, det er vigtigt? Er det anderledes i dag?
4. Find eksempler i erindringen på hvordan du synes boligforholdene har forandret sig fra dengang og til i dag? Find også eksempler på hvordan du synes Vanløse har forandret sig. Hvorfor tror du der er sket disse forandringer?
5. Gå på kbhbilleder.dk og find billeder af Vanløse fra 1930'erne. Vælg dem ud, som du synes passer bedst til det indtryk, du har fået af Vanløse gennem Knuds erindring og som bedst besvarer dit undersøgelsesspørgsmål. (til lærervejledningen: find et sort/hvidt billede og tag et nutidigt billede af den samme gade. Forklare områdets forandring gennem billedet.)
6. Find jeres kildeoplysninger frem. Hvornår er kilden skrevet og hvornår foregår de hændelser, Ingeborg skriver om? Er hun tæt på eller langt fra i tid i forhold til de hændelser, hun beskriver? Hvad synes du det betyder for kildens brugbarhed?
7. Besvar jeres undersøgelsesspørgsmål ved hjælp af de fire kilder: erindring, mandtaller, registerblad og fotos. I jeres besvarelse skal I også vurdere, om kilderne er brugbare. Hvorfor/hvorfor ikke?